

Janusz Sierosławski
Zakład Badań nad Alkoholizmem i Toksykomaniami
Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie

SEMINARIUM EUROPEJSKIEGO PROGRAMU BADAŃ SZKOLNYCH NA TEMAT UŻYWANIA ALKOHOLU I NARKOTYKÓW, LIZBONA, 5-6 MAJ 1997

Inicjatorem, a następnie koordynatorem, międzynarodowego projektu badawczego o nazwie European School Survey Project on Alcohol and Drugs był The Swedish Council for Information on Alcohol and other Drugs (CAN). Celem projektu było przeprowadzenie, na ile to możliwe, porównywalnych badań ankietowych na reprezentatywnych próbach młodzieży szkół ponadpodstawowych w kilku krajach na temat używania substancji psychoaktywnych. Zakładano, że badania takie będą powtarzane co 3 lata, co w przyszłości umożliwi porównanie trendów w rozwoju zjawiska w różnych krajach. Idea takich badań znalazła poparcie Zespołu Ekspertów Epidemiologii Narkomanii Grupy Pompidou (Rada Europy), który włączył się do współpracy. Początkowo przewidywano, że badania obejmą 6-7 krajów. Jednak, jak się okazało, projekt spotkał się ze znacznie szerszym zainteresowaniem. W rezultacie w badaniach przeprowadzonych w 1995 r. uczestniczyły 23 kraje naszego kontynentu, tj.: Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Wyspy Owcze, Finlandia, Irlandia, Islandia, Litwa, Łotwa, Malta, Norwegia, Polska, Portugalia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Turcja, Ukraina, Węgry, Włochy i Wielka Brytania.

Przedmiotem seminarium zorganizowanego w Lizbonie w dn. 5-6 maja br., było podsumowanie doświadczeń pierwszej edycji projektu oraz przedyskutowanie planów na przyszłość.

Na seminarium spotkali się koordynatorzy projektu z poszczególnych krajów oraz koordynatorzy międzynarodowi. Uczestniczyli też w nim: przedstawiciele Sekretariatu Grupy Pompidou ze Strasbourga oraz Europejskiego Centrum Monitoringu Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA) z Lizbony.

W programie seminarium wyróżnić można dwa zasadnicze wątki. Pierwszy koncentrował się na ocenie dotychczasowych dokonań projektu odnoszących się do poziomu międzynarodowego oraz przedyskutowaniu planów na przyszłość. Drugi obejmował prezentacje doświadczeń metodologicznych i pogłębionych analiz dokonanych na poziomie krajowym. W pierwszym nurcie dominującą formą spotkania była dyskusja kolejnych zagadnień, drugi zorganizowany był w postaci sesji referatowych.

Punktem wyjścia dyskusji nad stanem projektu był wstępny raport zawierający porównania międzynarodowe. Raport jest bardzo opóźniony, powinien być ukazany się drukiem w 1996 r. Przyczyny opóźnień tkwią przede wszystkim w znacznym przekroczeniu planowanych rozmiarów projektu oraz w tym, że taki projekt realizowany jest po raz pierwszy. Ponadto niektóre z krajów przekazały dane później niż zakładano. W toku dyskusji przygotowano nowy harmonogram, w myśl którego finałna wersja raportu będzie gotowa w październiku b.r. W listopadzie planowana jest konferencja prasowa, która odbędzie się jednocześnie we wszystkich krajach uczestniczących w badaniu. Taka forma przedstawienia opinii publicznej wyników badania jest wyrazem znaczenia jakie przykładą się do promocji projektu.

Międzynarodowy raport z badań składa się z 13 rozdziałów i dwóch apendiksów. Pierwszy rozdział zawiera wprowadzenie, drugi – opis schematu i procedury badawczej, trzeci – uwagi metodologiczne. Kolejnych 8 rozdziałów prezentować będzie wyniki badania odnoszące się do: palenia tytoniu, konsumpcji napojów alkoholowych, używania substancji nielegalnych, używania środków wziewnych, abstynencji, postaw wobec substancji psychoaktywnych, postrzegania rozmiarów problemu narkotyków wśród rówieśników oraz pozostałe wyniki. W każdym z tych rozdziałów znajdziemy zestawienia wyników z wszystkich krajów w postaci grafów. Rozdział 12 zawierać będzie kluczowe wyniki prezentowane według krajów, a rozdział 13 podsumowanie. W apendiksie I znajdują się opisy szczegółów dotyczących doboru próby i sposobu zbierania danych, a w apendiksie II tabele z rozkładami odpowiedzi. Dzięki wsparciu finansowemu Rządu Szwecji oraz Swedish Institute for Public Health raport zostanie wydrukowany i każdy z krajów biorących udział w projekcie otrzyma bezpłatnie 10-15 egzemplarzy. Raport wydany będzie w języku angielskim. Ponadto planuje się przetłumaczenie na języki narodowe krajów uczestniczących w badaniu ostatniego rozdziału z podsumowaniem. Każdy z krajów będzie miał prawo we własnym zakresie przetłumaczyć i wydać w języku narodowym cały raport. Istnieje również możliwość zamówienia większej liczby egzemplarzy raportu w języku angielskim, ale odpłatnie.

Wiele miejsca w dyskusji zajęły kwestie metodologiczne. Dokonano oceny reprezentatywności badań oraz trafności i rzetelności wskaźników. We wszystkich krajach zastosowano którąś z form losowego doboru próby, co jest warunkiem koniecz-

nym uzyskania reprezentatywności. Wylosowane próby wydają się odpowiednie z perspektywy porównywalności między krajami.

W większości krajów poziom reprezentatywności wyznaczany stopniem wypełnienia próby był satysfakcjonujący, chociaż w kilku krajach był znacząco niższy niż w pozostałych. Wielkość prób była w większości krajów wystarczająca, większe próby byłyby odpowiednie w przypadku Cypru i Włoch oraz ewentualnie Irlandii i Portugalii. Również wskaźnik uzyskanych odpowiedzi był we wszystkich krajach wysoki z wyjątkiem Malty i w pewnym stopniu Wysp Owczych.

Rzetelność i trafność wskaźników oceniono dość wysoko. Poziom niekonsekwencji w odpowiedzi na powiązane logicznie pytania był niski. W przypadku kilku krajów (Ukraina, Łotwa, Malta i Turcja) niektóre zmienne cechował nieco wyższy poziom wskaźnika odpowiedzi niekonsekwentnych. Odsetki braków danych w odpowiedziach na pytania o używanie poszczególnych substancji były niskie w większości krajów. Jednak w niektórych krajach wystąpiły większe odsetki braków danych w odniesieniu do pytań o picie alkoholu (Turcja, Ukraina, Włochy, Chorwacja i Wyspy Owcze). We wszystkich krajach uczniowie byli kooperatywni i jak się wydaje rzetelnie odpowiadali na pytania kwestionariusza. Także kwestia anonimowości nie pozostawia nic do życzenia. Warto dodać, że powszechnie stosowano technikę zwracania wypełnionych ankiet osobie prowadzącej badania w zaklejonych kopertach.

Jak wynikało z dyskusji, wyniki badania odnoszące się do rozpowszechnienia używania substancji psychoaktywnych traktować należy jako lekko zaniżone. Poziom tego zaniżenia jest zapewne różny w poszczególnych krajach. Jednak różnice te nie są na tyle znaczne, aby uniemożliwiały dokonywanie porównań lub w sposób istotny wpływały na ich wyniki.

W konkluzjach dyskusji stwierdzono, że interpretując zestawienia międzynarodowe wyników ESPAD trzeba pamiętać, że:

- różnice kulturowe mogą wpływać na wyniki,
- pojedyncze wskaźniki powinny być traktowane z dużą ostrożnością,
- do niewielkich różnic między krajami należy podchodzić z niefnosnością, prawdopodobnie nie będą one odzwierciedlać istotnego zróżnicowania.

Generalnie jednak można przypuszczać, że badanie dobrze obrazuje zróżnicowanie rozpowszechnienia używania poszczególnych substancji między krajami, szczególnie gdy pod uwagę bierzemy całe grupy krajów z różnymi doświadczeniami w zakresie używania narkotyków.

Opóźnienia z wydaniem raportu międzynarodowego zdecydowały o zmianie terminu drugiej edycji badania. Pierwotnie zakładano, że badanie zostanie powtórzone po trzech latach, czyli na wiosnę 1988 r. W trakcie spotkania zdecydowano, że termin ten zostanie przesunięty o rok. Realizacja badania w 1988 r. pozostawiałaby zbyt mało czasu na przygotowania. Wprawdzie zarówno kwestionariusz jak i schemat badania są już gotowe, to jednak wymagać będą pewnych niewielkich korekt uwzględniających doświadczenia zdobyte w pierwszej edycji badania. Ponadto, jak wynika z wcześniejszych deklaracji, do projektu zostaną włączone kolejne państwa tj. Bułgaria, Grecja, Francja i Holandia, a także Belgia, Niemcy, Austria, Luxem-

burg i Szwajcaria. W ich przypadku faza przygotowawcza będzie musiała trwać dłużej. Przygotowany podczas seminarium harmonogram zakłada zorganizowanie ogólnego spotkania we wrześniu 1998 r. służącego zaplanowaniu badań oraz regionalnych seminariów w okresie październik – grudzień 1998 r. poświęconych dyskusji nad szczegółami realizacyjnymi. Realizacja badań będzie przypadać na okres marzec-maj 1999 r. Warunkiem podjęcia kontynuacji projektu jest uzyskanie funduszy zarówno na poziomie krajów (realizacja badań), jak również na poziomie międzynarodowym (koordynacja i opracowanie raportu). Uzyskano wstępne deklaracje ze strony EMCDDA oraz Sekretariatu Grupy Pompidou. Dalsze wsparcie projektu ze strony Grupy Pompidou zależne jest od postawy przedstawicieli rządów krajów członkowskich (permanentnych korespondentów). Stąd postulat nawiązania kontaktu z permanentnymi korespondentami i przekonanie ich co do korzyści z dalszych badań.

W trakcie seminarium powróciła dyskutowana na wcześniejszych spotkaniach sprawa korzystania z kwestionariusza ESPAD przez innych badaczy. Jeszcze raz zostało potwierdzone, że kwestionariusz może być używany przez wszystkich badaczy bez ograniczeń, z jednym wszakże zastrzeżeniem – nie może być opatrzony logo ESPAD lub Rady Europy. Jest oczywiste, że badania z użyciem tego kwestionariusza powinny być realizowane zgodnie z zasadami metodologicznej i etycznej odpowiedzialności.

W trakcie sesji referatowych mieszczących się w drugim nurcie seminarium dokonano dziewięciu prezentacji. W większości zdawały one sprawę z pogłębionych analiz wykonanych na danych poszczególnych krajów. Odnotować też trzeba dwa referaty oparte na porównaniach wyników uzyskanych w sąsiednich krajach. Pierwszy dotyczył Czech, Słowacji i Węgier, drugi Pragi i Bratysławy. Ważnym nurtem prezentacji były kwestie metodologiczne. Warto też na koniec wskazać na referat omawiający ważne implikacje wyników ESPAD dla profilaktyki.

W sumie zarówno przebieg seminarium jak jego rezultaty pozwalają przypuszczać, że projekt zostanie wkrótce pomyślnie sfinalizowany i znajdzie kontynuację.